

Poëtische waterstromen

Een boekje open over dichten

Wie herkent het niet: het gevoel niet te weten hoe je een ervaring onder woorden moet brengen, terwijl je dat wel graag zou willen. In alle eeuwen hebben mensen dit gevoel gehad en sommigen zijn gedichten gaan schrijven. Daarin konden ze deze ervaringen wél kwijt. Binnen de taallessen op school vormt poëzie veelal een ondergesneeuwd thema. Terwijl kinderen juist door gedichten veel kunnen leren over menselijke ervaringen en niet in het minst over taal. Taal is iets bijzonders. Met taal kun je iets moois laten ontstaan. Wanneer kinderen zich gaan verwonderen over woorden die met elkaar een geheel vormen, kan het bezig zijn met poëzie bijdragen aan hun persoonlijkheid. Jetty Vermeulen en Jantina Mastenbroek ontwikkelden een exemplaar over het gedicht. Ze voerden dit uit in de groepen 6 en 8. Rieke de Kool bewerkte de tekst van hun onderwijsverhaal en vatte deze samen. Jetty komt in het artikel hieronder eveneens aan het woord.

Ouverture: Gedichten die gaan leven

'Als je maar manieren kent'

Na de bel druppelen de leerlingen de klas binnen. De één is luidruchtig en opgewonden, de ander gedraagt zich wat rustiger. 'Hé juf, gaat u poppenkast spelen? Gaaf!', zegt Christian terwijl hij op zijn stoel gaat zitten. Met grote ogen staart hij naar de kartonnen doos met raampjes die op tafel staat en naar de poppetjes daar omheen. Als iedereen in de kring zit, wordt het langzaam maar zeker stil. Verwachtingsvol kijken de kinderen naar de juf. Die heeft een papier voor zich en begint te lezen: 'Er was eens een vent in Sas van Gent.' Haar hand op de tafel schuift een poppetje naar voren en dan leest ze weer verder: 'Die bouwde een huisje van cement, Een huis met koperen deuren. Drie kamers, een keuken en een kabinet, en hier stond z'n tafel en daar stond z'n bed. Wat kon hem dan nog gebeuren?' Zachtjes tikt de juf op de tafel, terwijl ze voorleest: 'Klop klop klop, wie kwam er toen? Eventjes het deurtje open doen?' Plotseling gaat de deur echt open en verschijnt de 'vent uit Sas van Gent'. De stem van de juf gaat verder: 'Och kijk, een grijze muis, die muis viel op haar knieën. Ik ben zo zelig, zie je ... Mag

ik een stukje van je huis?' De laatste zinnen klinken piepend en meelijwekkend. Het antwoord heeft een veel monterder toon: "Ja", zei de vent uit Sas van Gent. Als je maar manieren kent!

'Klop klop klop, wie kwam er toen? Eventjes het deurtje open doen.' Uit de tekst die volgt en gelijktijdig wordt uitgebeeld blijkt dat een krokodil met tranen op zijn konen vraagt of hij in het huis mag komen wonen. Aan de vele glimmende oogjes is te zien dat de kinderen genieten. Sommigen zitten op het puntje van hun stoel. Lippen bewegen mee als er weer een couplet begint met 'Klop klop klop': heel wat leerlingen voelden dit al aankomen. Wanneer de kinderen vernemen waar het op uitloopt wanneer na de muis

en de krokodil ook een egel en een mol een plekje in het huis krijgen, is de teleurstelling van hun gezichten af te lezen: al die dieren kenden géén manieren en de vent uit Sas van Gent paste er zelf niet meer bij in het huis van cement.¹

Eén gedicht, verschillende beelden

'Jullie hadden het van de week al gehoord hè, dat we het vandaag over gedichten zouden hebben', merkt de juf op. 'Wat gebeurde er nu eigenlijk toen het gedicht werd gelezen en uitgebeeld?' Enkele kinderen reageren: 'Het was leuk'; 'Het was grappig.'

'Wat was er grappig?', vraagt de juf. Lotte: 'Je zag het gebeuren. Je zag dat mannetje en de dieren die naar

binnen gingen en de deur die elke keer openging.' 'Was het anders geweest als jullie het gedicht alleen hadden gehoord?', vraagt de juf door. Daar stemmen alle kinderen mee in. De juf wil weten waarom. Neline denkt dat ze het niet voor zich zou hebben gezien en het lang niet zo goed begrepen zou hebben als

Interview

Jetty Vermeulen over het exemplaar 'Het gedicht':

'Jantina en ik hebben allebei iets met gedichten. Voorafgaand aan ons exemplaar waren we er in het kader van 'interactief taalonderwijs' al eens mee bezig geweest in onze stageklassen. We lieten de kinderen toen grondig kijken naar gedichten en stimuleerden hen ook om zich persoonlijk via een gedicht te uiten. Die gedichten lieten we op T-shirts afdrukken. Een enorm succes! En dat terwijl treurig genoeg in bijna geen enkele taalmethode voor het basisonderwijs aandacht wordt besteed aan poëzie. Echt een gemiste kans. Gedichten vormen een mensheidsthema en daarom leek dit onderwerp ons in aanmerking te komen voor onze afstudeeropdracht onderwijskunst. Daarbij wilden we kinderen proberen uit te dagen om nog uitvoeriger dan destijds met gedichten aan de slag te gaan. Voor het thema water kozen we omdat dit veel aanknopingspunten biedt om gedichten te schrijven, zodat iedere leerling er – eenvoudig en concreet of wat abstracter en diepgaander - mee aan de slag kan gaan. Bovendien is ook water een mensheidsthema.

Vervolg op p. 10 en 11

ze het alleen had gehoord. Dolf brengt iets anders in: 'Dit gedicht was niet echt, want een krokodil kan niet praten.' 'Nee', beaamt Laurens, 'het was fantasie.' De juf vat het voorgaande samen: 'Dus eigenlijk maak je in je hoofd zelf een beeld van een gedicht en een gedicht kan ook gefantaseerd zijn.' 'Zou het beeld dat je in je hoofd maakt bij iedereen hetzelfde zijn?', gaat ze verder. 'Ik denk van niet', stelt Matthanja vast, 'want ik dacht er bijvoorbeeld aan dat mijn oom pas een mol heeft gevangen'. Stefan zegt: 'Ik had het huis heel anders gemaakt.' 'Verandert het gedicht door zoiets?', vraagt de juf. Stefan: 'Nee, het blijft hetzelfde. Maar hoe je het uitbeeldt is wel anders.'

De spin die zich niet liet gezeggen

De juf vertelt dat er nog veel meer gedichten zijn die uitgebeeld kunnen worden. Ze deelt vellen papier uit met daarop een gedicht over een spin die Sebastiaan heet en een enorme drang krijgt om een web te gaan spinnen. Allerlei dieren waarschuwen hem. Uiteindelijk doet hij wat hij niet kan laten en wordt hij doodgemaakt en opgeveegd. De kinderen mogen om beurten een paar regels lezen en als de juf vraagt hoe ze het gedicht zouden uitbeelden, komen er veel suggesties naar voren. Marilyn zegt: 'Ik zou met verschillende stemmetjes werken. Sebastiaan zelf kan heel opgewekt zeggen: " 't Web hoeft niet zo groot te zijn. 't Hoeft niet buiten, 't kan ook binnen." En andere stemmetjes kunnen heel verschrikt die stukjes zeggen zoals: "O, Sebastiaan, nee, Sebastiaan!" Wilco bedenkt dat de spin het best kan worden opgeveegd met een echte veger en blik. Laurens doet ook een duit in het zakje: 'De spin kan ook doodgetrapt zijn op straat. Dat kun je uitbeelden door een trap op de grond te geven.'

Tante Fem uit Doetinchem

Aansluitend wordt de klas in groepjes verdeeld. Ieder groepje krijgt een aantal bladen met in totaal twaalf gedichten. Het is de bedoeling dat de groepjes één gedicht uitkiezen en dat straks voor de andere groepjes voordragen en uitbeelden op een heus podium en met een echte microfoon. Achter in de klas liggen hoeden en jassen, karton, papier, zakken, stiften, houtstokjes, wc-rollen, lijm en elastiekjes (voor maskers) klaar. Enige tijd later volgen heel wat creatieve optredens. Zo zijn een deftig aangeklede meneer Juttepeer en mevrouw Zoetekauw, met elk een typerende stem, met elkaar in gesprek terwijl er rondom hen allerlei kinderen als mussen rondfladderden. En zo zit er een tante Fem uit Doetinchem met echte breinaalden in een tram, omringd door medepassagiers en een levensechte conducteur die kaartjes komt knippen. Ook is er een grote papieren brievenbus waarover wordt voorgelezen dat deze geen papieren meer in zijn mond wil doen. In een ander groepje staat eveneens de rode brievenbus centraal. Daar is echter een leerling tot brievenbus omgetoverd, doordat deze is aangekleed met een rode vuilniszak. Tijdens de nabespreking komt naar voren dat je een gedicht op heel verschillende manieren kunt voordragen en uitbeelden: door voor te lezen of iets juist uit het hoofd op te zeggen, door verschillende stemmen te gebruiken, door de keuze voor materialen, door bewegingen, et cetera.

Act I: Hoe zou dit gedicht verder gaan?

'Het schip'

'Er kwam een schip gevaren;

Het kwam van Lobith terug

Met grind en rivierzand geladen

Het richtte zijn boeg naar de brug ...'

Als de kinderen de volgende morgen in de kring zitten, leest de juf een gedicht voor waarvan de bovenstaande regels het begin vormen. Het is een

Vervolg interview p. 9

Het exempel pakte heel goed uit. Meteen al tijdens de ouverture raakten de kinderen geboeid. Eigenlijk waren er tijdens het hele exempel geen kinderen bij die ongemotiveerd waren. Wat dat betreft hebben we echt kunnen overbrengen dat gedichten niet saai zijn, maar mooi en leuk. In groep 6 was er een meisje dat zelf al gedichten schreef en dat haar uiterste best deed om nieuwe dingen te leren. Voor ieder kind gold trouwens dat hij of zij het proces doorging van kennis opdoen van gedichten tot deze zelf produceren. Natuurlijk deed ieder dat op zijn niveau, maar ieder dééd het wel. Voor sommige kinderen was dit echt een overwinning.

gedicht van I. Gerhardt dat ermee eindigt dat de dichteres zelf als kind op de kant staat en geniet van het prachtige schouwspel aan het water. De kinderen hebben het ook op papier gekregen. Iedereen leest mee en is er stil van. 'Waar denk je aan als je dit gedicht hoort?', vraagt de juf als ze klaar is met lezen. 'Aan een schip, grind, zand en water'; 'aan een scheepsbel en een ophaalbrug', wordt er opgemerkt. 'Ik zag mezelf staan en ik zag het schip voorbijgaan', zegt Evita.

De juf informeert of de kinderen kunnen bedenken hoe de dichteres nu op het idee zou zijn gekomen om op deze manier te schrijven. 'Ze stond er vroeger zelf', merkt Harm-Jan op. Marieke denkt dat ze er misschien met haar vader of moeder of opa en oma is geweest en dat ze nu foto's zat te kijken en er toen aan dacht dat ze daar vroeger stond. 'Er zijn dus verschillende mogelijkheden om op een idee te komen', aldus de juf. Dan richt ze de aandacht van de kinderen op onbekende woorden en niet-alledaagse constructies die in het gedicht voorkomen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld over de term halfuurslag. Bij dat woord denken de kinderen aan het luiden van de klok. De juf bevestigt dat dit klopt. 'Maar waarom

zou de dichteres zo'n moeilijke term gebruiken: het halfuurslag viel van de toren?'; legt ze de kinderen voor. Om het te laten rijmen kon ze toch ook zeggen: "Je hoorde de klok van de toren?" Het woord "het halfuurslag viel" maakt het spannend en ongewoon, oppert Kees na een tijdje.

Nog meer inspiratie door het water

De juf heeft nog veel meer gedichten over water verzameld en gekopieerd. Op de papieren die ze de kinderen heeft uitgereikt staan onder meer de gedichten 'Herinnering aan Holland' van H. Marsman (Denkend aan Holland zie ik brede rivieren ...) en 'De moeder de vrouw' van M. Nijhoff (Ik ging naar Bommel om de brug te zien ...). Ook over deze gedichten gaat ze met de klas in gesprek. Het gedicht van Marsman roept bij de kinderen gedachten op aan de watersnoodramp. De kinderen vinden het apart dat er in het gedicht weinig rijm voorkomt. Het gedicht van Nijhoff is volgens één van de leerlingen bijzonder omdat de vrouw die 'Prijs God' zegt eigenlijk God dankt. Een andere leerling vindt het bijzonder dat de dichter bij de stem van de vrouw die in het gedicht voorkomt aan de stem van zijn moeder denkt.

'De rivier zei ...'

Na de pauze zien de kinderen twee regels op het bord staan:

De rivier zei
- ga opzij

'Wie zou deze regels voor willen lezen?', vraagt de juf. Diverse kinderen willen dit wel. Bij het lezen legt de één de klemtoon op ga en de ander op rivier. Weer een ander leest de zinnen voor met een afwisseling tussen hard en zacht. 'Waar denk je aan als je deze zinnen hoort?', vervolgt de juf. Enkele reacties zijn:

'Aan water dat praat, maar dat kan helemaal niet,'
'Aan een rivier die een grote mond heeft en dingen
zegt' en 'Aan een rivier die allemaal spullen voor zich
uit duwt en opzij gooit.' De juf: 'Tegen wie of wat zou
de rivier dit zeggen?' Harm-Jan geeft een voorbeeld:
'Tegen een bootje dat vaart.' 'Hoe zou je het gedicht
af kunnen maken?' Met deze vraag van de juf mogen
de kinderen zelf aan de slag. In het begin wordt er
druk overlegd en willen heel wat leerlingen hulp van
de juf. Later wordt het muisstil en zit iedereen druk
te schrijven. Wat ontzettend spannend om straks te
horen welke gedachten er op papier zijn gekomen!
Als de leerlingen klaar zijn, doet de juf de gordijnen
dicht. Bij kaarslicht mogen de kinderen hun gedichten
voorlezen. Er blijken ongewoon mooie gedichten te
zijn gemaakt. Joery moet een beetje aangemoedigd
worden om zijn gedicht voor te lezen. Verlegen staat
hij tussen twee kaarsen in. Dan begint hij te lezen:

De rivier zei
- ga opzij
Ik ben de baas van dit land
Ik wil vrij kunnen stromen
Dijken, stenen, huizen
Het maakt mij niet uit
Ik kom overal door
En daar ...
Een vrij land
Vol van koren
Ik ben uitgeraasd.

Vervolg interview p. 9 en 10

Naar de finale leefden de kinderen enorm toe. Zelfs
groep 8 vond het helemaal geweldig dat er een echte
dichter zou komen. De bundel die hij zou moeten krijgen
moest perfect zijn. Wat dat betreft viel het misschien wel
een klein beetje tegen dat er op de bewuste morgen
geen onbekende binnenkwam, maar de juf zelf. We
hadden op alle mogelijke manieren geprobeerd een
'echte dichter' te vinden (die de kinderen zou kunnen
helpen om hun gedichten nóg beter te maken), maar
er was helaas niemand beschikbaar of er werd een
bedrag gevraagd dat we de stageschool niet konden
laten neerleggen. Wie weet lukt het een andere keer wel,
bijvoorbeeld met onze eigen groepen. We hebben ons
ook voorgenomen om een volgende keer iets meer tijd
te nemen voor het bijschaven van de gedichten. Met
echt goede "kindergedichten" kunnen we misschien nog
eens naar een uitgever.'

In tegenstelling tot de meeste leerlingen heeft hij
geen eindrijm gebruikt. Schuchter gaat hij terug
naar zijn plek, ondertussen de lovende woorden van
zijn klasgenoten in ontvangst nemend. Wat zijn ze
enthousiast!

Act II: De kenmerken van een gedicht

*Een week later komt in de kring de 'officiële versie' aan de
orde van het gedicht dat begint met de regels 'De rivier zei
- ga opzij'. De juf zoekt met de kinderen naar opvallende
kenmerken in het gedicht. In eerste instantie valt op dat
er weinig 'rijm' in zit, al zijn er wel een paar woorden die
rijmen, zoals 'zei' en 'opzij' en 'wolken' en 'kolken'. Verder
signaleren de kinderen dat er diverse woorden dicht bij
elkaar staan die samen mooi klinken, zoals 'steen' en
'streef', 'stroef' en 'streef' en 'wemelende waterkolken'. Is dat
ook rijm?, zo komt ter sprake. Een voorzichtige leerling
brengt in dat dit misschien beginrijm heet en zo komt het
gesprek op het verschil tussen beginrijm en eindrijm. De
kinderen ontdekken eveneens dat de zinnen kort zijn en
dat er diverse herhalingen in het gedicht zitten, waardoor
je al lezend als het ware de golven ziet bewegen.*

Act III en IV: Werken voor een echte dichter

*De volgende middag komt de juf de klas in met de
mededeling dat er een belangrijke e-mail voor de
kinderen is binnengekomen. Een zekere Frederik de
Vries, die dichter is en in Ridderkerk woont, vraagt de
hulp van de leerlingen bij het samenstellen van een
gedichtenbundel voor kinderen over het thema 'water'.
Daar wil de klas wel aan meewerken. De kinderen hebben
immers de laatste tijd veel over gedichten geleerd. De
juf stelt voor dat ze inspiratie gaan opdoen bij de rivier.
De leerlingen nemen pen en papier mee om langs de
waterkant alvast wat aantekeningen te maken van wat
ze zien. Na een korte uitleg van de juf tuurt ieder kind
vanaf zijn of haar eigen plekje naar het water. De juf
probeert met de leerlingen in gesprek te komen en hen
te stimuleren om de dingen die ze zien goed op zich in
te laten werken. Terug in de klas werken de kinderen op
de computer uit wat ze hebben opgeschreven. Natuurlijk
krijgt de dichter nog een reactie via de e-mail, zowaar in
dichtvorm. Hij mailt de volgende ochtend in dichtvorm
terug: ik hoop binnenkort op school te komen. Voor de
dichter komt, moet er nog wel een echte bundel van de
gedichten worden gemaakt. Daaraan werkt de klas een
paar dagen later. In een socratisch gesprek dat hieraan
voorafgaat dragen de kinderen zelf aan hoe de bundel
eruit moet komen te zien: 'Er moeten plaatjes in'; 'Er moet
een voorkant komen en een achterkant'; 'We kunnen de
gedichten versieren'; 'We moeten de inhoudsopgave niet
vergeten en het voorwoord en nawoord ook niet.'*

Finale: De dichter komt op school

De bundel wordt gepresenteerd

Het is vrijdagmorgen. De gedichtenbundel is klaar en
Frederik de Vries heeft zijn belofte gehouden. Na zijn
binnenkomst is het een paar seconden helemaal stil
in de klas. Dan zegt Frederik: 'Ik heb gezien hoe mooi
jullie bundel is geworden. Schitterend gewoon! Nu

heb ik begrepen dat jullie allemaal één gedicht kennen: het gedicht dat jullie zelf geschreven hebben. Maar ik ken er nog niet één. Daarom wil ik jullie vragen je tekening te laten zien en je gedicht voor te lezen.' Hannekes gedicht staat voorin de bundel. Zij mag daarom als eerste naar voren komen en op een grote stoel gaan zitten, tussen twee kaarsen in. 'Prachtig, dit gedicht', zegt Frederik als Hanneke klaar is. 'Waarom hebben jullie nu juist dit gedicht voor in de bundel gezet?' 'Omdat het over Jezus gaat', zegt Gerwin. Frederik: 'Waar gaat het over?' 'Over God. Hij heeft het water gemaakt. Hij regeert alle dingen. Hij zorgt ervoor dat het water stroomt, dat het water doet wat Hij wil', legt één van de leerlingen uit. De volgende die zijn gedicht mag voorlezen is Arjan. Als Arjan ook zijn tekening heeft laten zien, vraagt Frederik aan de klas: 'Wat vinden jullie opvallen aan dit gedicht en deze tekening?' 'Ze passen goed bij elkaar', vindt Eduard, 'de tekening is simpel, maar wel heel mooi.' Daar wil Frederik meer van weten: 'Hoe komt het dat de tekening toch mooi is?' Eduard: 'Arjan heeft felle kleuren gebruikt.'

Zo gaan Frederik en de kinderen de hele gedichtenbundel door. Diverse kinderen hebben in hun gedicht verwerkt dat het water een schepping van God is. Zoals Marije en Marieke. Gerwin en Peter hebben heel nauwkeurig verwoord wat ze hebben gezien. Hieronder hun gedichten.

Aan de waterspiegel

Aan de waterspiegel
zie je kleuren mooi en grauw.
Het water is zo trots als een pauw.
Het gaat overal heen,
niemand houdt het tegen.
Zo zijn de waterwegen.

Aan de waterspiegel
is het mooi blauw.
Maar als er wolken komen,
wordt het grijs en blauw.
De zon geeft het water een mooie kleur.
Het enige dat ontbreekt is een lekkere geur.

Aan de waterspiegel
zie je glinsterende water
En aan de kanten hoor je het geklater
van het water
Het water is mooi, het water is rustgevend.
En als je dat ziet, denk je:
het is de Heer' die zegent.

Omgeving en leven in water

Er scheren meeuwen over het meer.
Het riet buigt heen en weer.
Golven kabbelen aan de kant.
De bomen buigen op het land.
En aan de kant zit een visser
met een hengel in zijn hand.

Een fuut duikt onder water
 En een rooie kater
 vangt een vis,
 maar ik heb het toch mis.

Er lag modder aan de waterkant.
 En op het zand
 stond een man met een hond.
 En die liep het hele meer rond.

Op het meer voer een bootje.
 En op dat bootje liep een man
 met een lange stang.
 Dat was zijn hengel,
 gemaakt van een rietstengel.

Oorkondes

Als alle gedichten voorgelezen zijn, zegt Frederik dat hij ontzettend trots is en dat hij ook iets mag doen: 'Omdat jullie zo hard gewerkt hebben, mag ik jullie een oorkonde geven, een diploma.' De eerste oorkonde is voor Arjan. Er stijgt een luid applaus op. Zo krijgt iedereen zijn oorkonde. Als laatste wordt er uitgebreid geklapt voor de juf en voor Frederik de Vries. Intussen zijn de gedichtenbundels voor iedereen gekopieerd. Deze worden uitgedeeld en de juf eindigt met een dankgebed. Ze dankt God dat Hij de mensen taal gegeven heeft, waardoor die met hun mond kunnen uitdrukken wat ze ervaren als ze water zien. God is immers de Schepper van hemel en aarde, ook van het water!

Jetty Vermeulen

Noot

¹ De gedichten die in de ouverture en act I worden genoemd zijn afkomstig uit de volgende bundels: Schmidt, A.M.G (1995). *Ziezo*. Amsterdam: EM.Querido's uitgeverij bv en Hoekstra, G. (1976). *Rijmpjes en versjes uit de nieuwe doos*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff bv.